

MAGYARORSZÁG ÉS A MAGYARSÁG TÖRTÉNELME A KÖZÉP-EURÓPAI TÖRTÉNETÍRÁSBAN

GERHARD BAUMGARTNER

Távoli rokonok

A magyar történelem osztrák szemléletmódjáról

„Te magyar vagy, tehát osztrák”

Heimito von Doderer

Eparadox szavakkal, amelyekkel állítólag a háború utáni bécsi irodalmi élet költőfejedelme, Heimito von Doderer köszöntötte a menekült magyar író, Sebestyén Györgyöt, találoán írhatjuk le az osztrákokban a 20. század második felében élő Magyarország-képet is.

A magyarok, az egyetlen olyan szomszédos nép, amelyikről Ausztriában nem születtek lenéző, sőt gúnyolódó viccek, számunkra kedves rokonoknak tűnnek. Magyar kuzinjaink, bácsikáink és nénikéink „tulajdonképpen” hozzánk tartoznak, csak igazából senki sem tudja már, miként is vagyunk rokonok. Szegény rokonnak tartjuk őket, akiknek jobban ment soruk, amikor még több közünk volt egymáshoz.

„Valójában” közös a történelmünk: ez azt jelenti, a mi múltunk az övék is, és nem fordítva. Állítólag ezért írtak az osztrákok alig valamit is a magyar történelemről, és ezért nem jelent meg Ausztriában a 20. században egyetlen könyv sem Magyarország történetéről.

Szegény rokonok

A bécsi Városi Könyvtárban próbáltam meg utánanézni annak, hogy az osztrákok miket is írtak Magyarország történelméről, s ebből az embereket mit milyen gyakran olvasnak. Miután előadtam óhajomat, hogy Magyaror-

szág történetéről szeretnék olvasni, kedvenc XVII. kerületi könyvtáram barátságos könyvtárosa a történelemlétkönyvek polcához vezetett. Keze magabiztosan indult egy könyv irányába, majd megtorpant, pásztázni kezdte a polcokat, végül megszólalt: „Ejnye no, hát valahol itt kell lennie!” Utána bocsánatkérően mormogott, majd eltűnt. Mivel tudom, hogy könyvtárosom igen lelkiismeretes, sőt fanatikus a szakmájában és igazi könyvbarát, azt is tudtam, hogy nem hagy cserben, hanem a számítógépéhez megy utána nézni a dolognak. Közben jómagam is végigkutatam a szociáldemokrata XVII. kerület egyébként igen jól rendezett kerületi könyvtárának polcait, s felkészültem arra, hogy el kell mennem a IX. kerületbe, a Központi Könyvárba, vagy valamelyik belvárosi értelmiségi-polgári kerület, esetleg valamelyik nyugati előváros fiókkönyvtárába.

„Nos, ez valóban kínos” – mondta könyvtárosom megtörve, miután tíz perc múlva visszatért –, „Albániáról két könyvünk van, Bulgáriáról, Romániáról, sőt még Kínáról is van egy-egy, csak éppen Magyarországról nem találtam semmit. S a többi fiókunkban sem lesz nagyobb szerencséje.” E szakvak kíséretében kezembe nyomta a Bécs közkönyvtáraiban „magyar történelem” címszó alatt fellelhető könyvek számítógépes listáját.

Holger Fischer *Eine kleine Geschichte Ungarns* [Kis Magyarország-történelem, 1 példány] és Thomas von Bogyai *Grundzüge der Geschichte Ungarns* [A magyar történelem alapvonalai, 9 példány] című művei ugyan csillapíthatják a tudásszomjat, ám mivel e könyveket németek vagy Magyarországon élő németek írták, nem tudhatunk meg belőlük semmit az osztrákokban élő Magyarország-képről. Ugyanez érvényes Hans Miksch *Der Kampf der Kaiser und Kalifen – Ungarn zwischen Kreuz und Halbmond* [Császárok és kalifák harca – Magyarország a kereszt és a félhold között, 1 példány] című ismeretterjesztő művére is. Ezzel vége is a 20. századi művek kínálatának. Itt van ugyan Paul Lendvai új, a frankfurti könyvvásárra írt *Die Ungarn – Ein Jahrtausend – Sieger in Niederlagen* [A magyarok – Egy évezred – Győztesek a vereségben, 50 példány] című könyve is, de először is ezt egy magyar írta, másodsorban Németországban jelent meg, harmadszor pedig egyelőre csak a számítógépben található meg. Még meg kell vásárolni a példányokat, hogy azok a könyvtárak polcaira kerülhessenek.

Könyvtárosom listáján még két cím szerepel. Ludwig Kuppelwieser *Die Kämpfe der Ungarn mit den Osmanen bis zur Schlacht bei Mohacs 1526* [A magyarok harca a törökökkel az 1526-os mohácsi csatáig, 1 példány] című mű-

ve nem túl sok jót ígér. Marad tehát Jenő Csuday 1900-ban megjelent, aligha aktuális kétkötetes műve, a két példányban meglévő *Die Geschichte der Ungarn* [A magyarok története].

E lista önmagában véve kultúrtörténeti dokumentum. Verőfényként világítja meg Ausztria érdeklődését – helyesebben érdektelenségét – történelmi szíami ikerpárja, a szomszédos Magyarország történelme iránt.

Magyarország történelme? Ja igen, valamikor idejöttek a lovaikkal, aztán 1918-ig Ausztriához tartoztak. A Mária Terézia császárnőt szerették, és a Sisi császárnét, na azt szerették csak igazán. A Habsburgok alatt, amíg hozzánk tartoztak, addig ment jól a soruk, ezeknek a magyaroknak. De nem, minden erejükkel önálló államot akartak, mert büszkék és szilajok voltak, sőt a valóságtól egy kissé mindig elrugaskodtak; ezek a magyarok. Majd az első világháború után, amikor Burgenlandot elvették tőlük, és nekünk, osztrákoknak adták, akkor persze dühösek lettek. Azután egymagukban próbálkoztak, de amikor 1956-ban jöttek az oroszok, akkor persze megint csak hozzánk menekültek. A legszebbek a káundkás idők voltak, tehát a császár alatt, na meg Kreisky és Kádár alatt is. Olyan jól, mint akkor, azóta sem ment nekik, soha. – Az osztrákok magyar történelemről folytatott, konszenzuson alapuló diskurzusát nagyvonalakban ezek a hétköznapi életben és a történelmi tárgyú publikációkban egyaránt elfogadott toposzok jellemzik.

Ez nem azt jelenti, hogy Ausztriában semmi értelmeset nem lehet a magyar történelemről olvasni, vagy hogy a magyar történelmi vitákat a szakma ne ismerné. Az osztrák szakma publikációi természetesen az elméleti és tudományos vita legújabb eredményeit tükrözik.

Elsősorban a Magyar Tudományos Akadémia vezető történészeinek a munkái ismertek. A súlypontot egyértelműen a Habsburg Monarchia története jelenti. Ez a történelmi diskurzus vált a második világháború után Ausztriában a történettudomány egyik legdominánsabb témájává. Az osztrák historiográfia a hidegháború szellemi örököseként a Habsburg Monarchiát Közép-Európa (vagyis az utódállamok) kulturális, társadalmi valamint politikai egységének megeremtőjeként mutatja be. Az Osztrák Tudományos Akadémia olyan nagyszabású projektek keretében igyekszik az utódállamok vezető történészeit e kulturálisan és történetileg definiált régióról szóló diskurzusába bevonni, mint amilyen az 1973 óta megjelenő *Die Habsburgermonarchie 1848–1918* [A Habsburg Monarchia 1848–1918] című sorozat. Ám annak ellenére, hogy a sorozat egyes részeit olyan neves magyar történészek írták, mint Katus Lász-

ló vagy Sarlós Béla, mégsem tagadhatjuk azon érzésünket, hogy az egyes utód-államok története az osztrák szövetségi tartományok történetének szintjén kezeltetik, tehát olyan provinciák történeteként, amelyeket elvesztettünk. A magyar történeti kutatás recepciójában ugyancsak központi helyen áll a Habsburg Monarchia időszaka. Hanák Péter, Niederhauser Emil, Diószegi István és Gonda Imre vonatkozó műveit mind lefordították németre.

Ami a témakört nem érintő magyar történelmet illeti, a recepció a magyar kollégákkal való együttműködésre korlátozódik, már amennyiben kutatási területük érinti Ausztria történelmét. Legyen szó akár Falko Daim *Reitervölker aus dem Osten – Hunnen und Awaren* [Keleti lovassépek – hunok és avarok] című kiállítási katalógusáról, akár Ernst Bruckmüller, Ulrike Döcker, Hannes Stechl és Peter Urbanitsch nagyszerű, *Bürgertum in der Habsburgermonarchie* [Polgárosodás a Habsburg Monarchiában] című kötetéről, a magyarokra vonatkozó részeket magyar történészek írták. Viszont ez az első pillantásra örvendetesnek tűnő együttműködés egy komoly hiányosságot takar, nevezetesen azt, hogy Ausztriában szinte senki sem foglalkozik szisztematikusan a magyar történelemmel.

Ugyan az utóbbi években szakmai folyóiratokban megjelent néhány magyar történész magyar társadalomtörténettel, kultúrtörténettel vagy éppen a magyar nőmozgalmakkal foglalkozó tanulmánya, ám a magyar történelemmel folyamatosan sehol sem foglalkoznak. A magyar historiográfia különféle trendjeit, a magyar történelmi kutatás különböző iskoláit, az önálló interpretációkat és az európai történelem kérdéseire adott magyar válaszokat a kooperáció során tulajdonképpen figyelembe sem veszik.

Így például Szűcs Jenő *Vázlat Európa három történeti régiójáról* című könyvéről Ausztriában sem vett senki tudomást addig, amíg Eric Hobsbawm *Nations and Nationalism since 1789* című könyvének bevezetőjében nem nevezte a téma hét legfontosabb könyve közül az egyiknek. S Szűcs Jenő esete nem egyedi. Számos magyar történelmi témájú műre csak akkor figyelnek fel Ausztriában, amikor az már nemzetközi hírnevet szerzett. Ilyen volt például Nyíri Kristóf *Európa peremén* című könyve is.

A kutatók: régi rokonok

Mindezek ellenére akad néhány olyan téma, amely az osztrák történészek figyelmét mégis kiérdemli. Néhány ilyen nevezetes kivétel: Horst

Haselsteiner, Friedrich Gottas, Gustav Reingrabner és Peter Haslinger. Horst Haselsteiner a Vajdaságban született, a német mellett anyanyelvi szinten beszél szerbül és magyarul is. Ahogy nála, úgy a legtöbb, magyar történelemmel foglalkozó osztrák történész esetében is olyan emberről van szó, akinek vagy a családját üldözték el egykor Kelet-Európából, vagy Nyugaton élő magyar-ként, illetve a magyar kisebbség tagjaként került kapcsolatba a magyar történelemmel. Ők tehát már a „bölcsőben” is ezzel a témával foglalkoztak.

A salzburgi Friedrich Gottas szintén beszél magyarul, ő az osztrák történészeknek ahhoz a második, tipikusnak nem nevezhető csoportjához tartozik, amely hangsúlyosan foglalkozik Magyarország történelmével. Gottas az Ausztriában mindössze négy százalékos protestáns vallási kisebbség elismert egyháztörténésze. A protestánsok java része Bécsben és Burgenlandban lakik, s nagy figyelemmel kíséri a nagy magyar testvéregházakat, amelyek fontos szerepet játszottak az osztrák protestánsok történetében. Ha valahol jelentős a magyar történelem recepciója, akkor ezeknek az egyháztörténészeknek a köreiből az. A Bécsi Egyetem protestáns egyházjogásza és egyháztörténésze, Gustav Reingrabner a példa arra, hogy a magyar szakirodalom befogadása a nyelvi akadályok ellenére is lehetséges. Ám az sem véletlen, hogy Reingrabner a magyar történelemmel foglalkozik. Burgenlandi születésű protestánsként először pap volt, majd a burgenlandi evangélikus egyház szuperintendánsa lett, egyházának 20. századi történetét jórészt ő maga alkotta meg.

Burgenlandi unokatestvérek

Az osztrák historiográfia harmadik olyan területe, ahol intenzíven foglalkoznak a magyar történelemmel és folyamatos a magyar irodalom recepciója is, természetesen Burgenland tartomány története. Itt is érvényes az az általános osztrák történetírói hagyomány, hogy a magyar történelemre vonatkozó szakmai kérdések tisztázását a nyugat-magyarországi megyék levéltáraiban vagy Budapesten dolgozó magyar kollégákra bízzák. Burgenland történetének nagynémet, revansista ihletésű szemlélete már a hetvenes évek közepe óta nem divat. Ez valószínűleg az osztrák és a magyar történészeknek a *Moqersdorfi Kultúrtörténeti Symposium*ban való évtizedes, rendkívül gyümölcsöző együttműködésének az eredménye, amelyben szlovén és horvát történészek is részt vettek. A történelmileg együvé tartozónak tekintett tér-

ség közös témáinak feldolgozása során a burgenlandi és stájer történészek, levéltárosok intenzív tudományos dialógust folytatnak a szomszédos országokban élő kollégáikkal. Az érintett országok által igen komolyan vett kooperáció – a résztvevő országok szabályos küldöttségeket delegáltak formálisan kinevezett vezetőikkel, az üléseket paritásos alapon létrehozott vezetőtestület irányította, váltakozó elnökséggel – a magyar történelmi kutatás komoly burgenlandi recepciójához vezetett. Az utóbbi évtizedekben a Burgenland történelméről megjelent összes gyűjteményes kötet magyar történelmi kutatásokra támaszkodó fejezeteit magyar történészek írták. A nyugat-magyarországi térség korai településtörténetéről szóló publikációk hunokra és alánokra vonatkozó fejezetét Tomka Péter írta, Csanád Bálint az avarokról, Tóth Endre, Fodor István és Érszegi Géza Magyarország nyugati határainak kialakulásáról jegyzett tanulmányokat. Zimányi Vera pedig mind a mai napig a burgenlandi térséget érintő késő középkori, kora újkori hatalmi viszonyok történetének nagyasszonya. A magyar, horvát és osztrák történészek intenzív együttműködése jellemzi az immár húsz éve zajló, *Schlainingi Beszélgetéseknek* nevezett gazdaság- és társadalomtörténelmi szimpóziumot is. Erre az együttműködésre korántsem az ütésváltás a jellemző, hanem az, hogy a különböző országok, megyék szakirodalmát a tudományos publikációkban alaposan feldolgozzák, határon innen és túl.

Az osztrák és a magyar történetírásnak az úgynevezett Burgenlandkérdésben folytatott egykori heves vitája ma már nem több, mint egy rég meghaladott történetpszemlélet lecsiszolt éle. Igen szép példa erre az 1921-es soproni népszavazás irodalmának burgenlandi recepciója. Az igazságtalan, meghamisított, elcsalt népszavazás története a két világháború közötti időszaktól fogva a burgenlandi tartományi történelem egyik központi eleme. Amikor Ormos Mária 1990-ben megjelent *Civitas Fidelissima. Népszavazás Sopronban 1921* című könyvében a népszavazás körülményeit és az azt megelőző titkos megbeszéléseket ettől némiképpen eltérő módon ábrázolta, Burgenlandon egyáltalán nem viharzott végig a hangos felháborodás moraja. Az első időkben még a könyvet bizonyíthatóan ismerő, magyarul tudó osztrák kutatók is elhallgatták a művet, mint például Peter Haslinger tette azt *Der ungarische Revisionismus und das Burgenland 1922–1923* [A magyar revizionizmus és Burgenland 1922–1923] című könyvében. Peter Haslinger népszavazás-ábrázolása egyértelműen mutatja, hogy ahol a magyar irodalom recepciója nem tör-

ténik meg, ott az osztrák történetírásban a két világháború közötti időszak történelmi diskurzusai dominálnak.

A burgenlandi történetírás mára minden nagyobb feltűnés nélkül elfogadta Ormos Mária érvelését, amely szerint Ausztria a soproni népszavazás ügyében eleve vesztes pozícióból indult, hiszen a népszavazásnak elsősorban az volt a célja, hogy elfedje Ausztria Sopronról való *de facto* lemondását. Ellentételezsképpen Magyarország beleegyezett Burgenland osztrák átvételébe, s megvonta támogatását a térségben működő nacionalista különítményektől. A *Burgenländische Forschungsgesellschaft* [Burgenlandi Kutatótársaság] 1991-ben adta ki Burgenland történelméről és helyzetéről a *Hart an der Grenze* [Keservesen a határon] című kötetét. A Burgenland-kérdésről szóló két fejezetet két magyar történész, Soós Katalin és Tirmitz József teljes mértékben Ormos Mária szellemében, rá hivatkozva írta. Ormos tézisei a burgenlandi tartományi történetírás részévé váltak.

Elidegenedve

Mivel mindig is együvé tartoztunk, Magyarország nem is lehetett annyira más, mint Ausztria, a magyarok ma sem lehetnek annyira mások, mint mi vagyunk. Az osztrák történészek ezért ahelyett, hogy alaposan megfigyelnék Magyarországot, megelégednek az osztrák viszonyok kivetítésével. Erre példa egy, a fiatal osztrák történészek közötti 1991-es vita. A Franz Delapina körül csoportosuló szerzőgárda az *Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften* [Osztrák Történettudományi Folyóirat] hasábjain tette közzé *Die Reform frißt ihre Kinder* [A reform megeszi a gyermekeit] címmel a közelmúlt magyar történelméről szóló cikkét. Elemzésük kiindulópontjaként a kutatócsoport a „magyar szociális partnerség ‘kádárizmusnak’ nevezett speciális útját” nevezte meg, amit a szerzők a következőképpen láttak:

„Kádárizmusnak [Magyarországon] az 1956 utáni időszakot nevezték, amikor a társadalmi békét új eszközökkel kívánták helyreállítani. A jelszó így hangzott: aki nincs ellenünk, az velünk van – s ezzel elbúcsúztatták a kielevezett ideológiai harcot, ugyanakkor a lakosság anyagi szükségleteinek kielégítésével megvásárolták a politikában való részvétel iránti igényt. A motó: Mi uralkodunk, ti pedig vegyetek nyaralót és Ladát. (110.)”

Az osztrák szociális partnerség magyar változatának képét – K.u.K., vagyis Kreisky és Kádár, ugye – aztán Béla Rasky, egy 56-os emigráns család-

ből származó ausztriai történész igazította helyre. *Verschwörungstheorien* [Összeesküvéselméletek] című válaszcikkében a szociáldemokrata idillel a magyar szakirodalmat állította szembe:

„Az eseményeket reformoknak nevezni éppúgy vakmerőség, mint a kádárizmust szociális partnerségként beállítani. Az 1956 utáni időszakot (körülbelül 1959-ig) az ide vonatkozó magyar szakirodalom a bosszú és a megtorlás idejeként jellemzi (hogy mindebből a kádárizmus születik majd meg, egyáltalán nem volt egyértelmű). S ami a társadalmi partnerséget illeti, éppen a partneri viszony legfontosabb eleme, nevezetesen a társadalom autonómiája hiányzott, hiszen a párt vezető szerepe Kádár idején is kötelező érvényű volt. S a kádárizmus 1965 után sem volt egyéb, mint egy diktátum. Az viszont valódi probléma, hogy a magyar társadalom e diktátumot miért fogadta el olyan gyorsan, s hogy e körülményt ma miként igyekszik feledni” (107–108.).

Családi bűnbakok

Az ilyesfajta osztrák Magyarország-kép vonásai kiváltképp a tudományos-ismeretterjesztő történelmi munkákban jelentkeznek egyértelműen. Mit talál tehát a történelem iránt érdeklődő osztrák, ha kézikönyvekben a magyar történelem keresésére indul? Manfred Scheuch *Historischer Atlas Österreich* [Ausztia történelmi atlasza] című könyve olyan alapmű, amelyet mindenképpen abszolút reprezentatívnak kell tekintenünk. A történész Manfred Scheuch a szociáldemokrata *Arbeiterzeitung* [Munkásújság] főszerkesztőjeként a hetvenes évektől rendszeresen jelentette meg lapjában a történelem központi kérdéseiről készített térképeit, amelyek hamarosan az iskolai oktatásban is szerephez jutottak. Az összegyűjtött anyagból a szerző több történelemtan-könyvet állított össze, mostanában éppen egy kisebb gyűjteményes kötetet, majd a már említett első és mindmáig egyetlen osztrák történelmi atlaszt. A kötetben a magyarokkal először a 23. oldalon találkozunk, mégpedig a „magyarok betörései” címszó alatt. Az olvasó megtudja, hogy a finnekkel rokon magyarok az Urál vidékéről származnak, a besenyők elől menekültek, s 881-ben támadták meg először Bécsset, rabló kalandozásaikkal egész Európán végigsöpörtek, s ennek során e „barbárok” sok keresztény foglyot is ejtettek. Az Ennsig húzóódó területet a magyarok csak 907-től 955-ig, az augsburgi csatáig birtokolták. Az olvasóban kétszer is tudatosítják: „A magyarok félévszázados uralma Alsó-Ausztriában alig hagyott nyomot maga után” (23. és 26.).

A kereszténységre való áttérésük és Szent István 1001-ben történt megkoronázása után a magyarok majd ötszáz évre eltűnnek, hogy Mátyás királlyal ismételten mint hódítók tűnjenek fel. „Nyolc évig Ausztria ura: Corvin Mátyás, a magyarok királya” – olvashatjuk a képe alatt. Arról ugyan említést tesz a szerző, hogy miután elfoglalta, Mátyás nem engedélyezte Bécs városában a fosztogatást, de *e sans pareil* reneszánsz fejedelem uralma mégsem részese dicseretben. „Corvin Mátyás udvarára a humanizmus volt jellemző, ahová számos itáliai művész és tudóst hívott meg. A központosított adminisztráció is alkalmasabb volt az adók behajtására, mint a Frigyes alatti, inkább felületesnek mondható közigazgatás, ami a polgárokat éppoly kevésbé lelkesítette, mint azok a magyar bizalmasok, akiknek Corvin a legfontosabb hivatalokat átadta.” Az osztrákoknak még a jóakarátú, működőképes közigazgatást létrehozó Corvin sem lehet elég jó. Ezért, amint néhány sorral alább olvashatjuk, „... 1490-ben, váratlanul bekövetkezett halála után rendszere kártyavárként omlott össze, s a Habsburgok problémamentesen szerezhették vissza örökös tartományaikat!” Mert örökös tartományokat ugyebár nem lehet csak úgy egykönnyen kártyavárral helyettesíteni.

Ezek után a magyarok elvesztik a mohácsi csatát, s az országot majd Savoyai Jenő hercegnek kell visszafoglalnia. 1806 után pedig Ausztria történelmi atlaszának térképein pusztán egy közelebről nem definiált császárság szerepel. Az 1848-as forradalom a bécsi nép kissé zavaros lázongásaként jelenik meg, ezenkívül akad még egy térkép a fontosabb monarchiabeli felkelésekről, de közelebbi magyarázatot semmiről sem találunk. Amint az 1867-es kiegyezéshez érünk, megtudhatjuk, hogy ez a vég kezdete. A fejezet – amit egyébként az akkori osztrák miniszterelnök, Beust gróf portréja díszít – utolsó mondatai igen jól mutatják, hogy Magyarország történelmi szerepéről milyen kép él mind a mai napig még a képzetesebb osztrákok köreiben is:

„A magyar uralkodó rétegeknek a nemzetiségek egyenjogúsítását célzó reformok iránti elutasító magatartása jelentősen hozzájárult a birodalom destabilizálódásához, különösen a délszlávok elidegenedéséhez. Az a különleges helyzet, amit a magyarok az 1867-es kiegyezés után élveztek, az elvesztett világháborút követően azt eredményezte, hogy a magyarokat a Monarchia összes többi nem német népével ellentétben vesztesékként kezelték, az ország kisállammá zsugorodott, s több millió magyar rekedt a határon kívül. Ez vezetett Magyarország két világháború közötti revizionista politikájához, s emiatt váltak végül is Hitler szövetségésévé.” (103.)

Ez tehát a tanulság, amit egy igazi osztrák az 1867-es kiegyezésből levon.

A tendencia, hogy a Habsburg Monarchia számos politikai hibájáért mások felelősek, az osztrák populáris történelemfelfogás vezérfonala. A kellemetlen fejezeteket, mint például az 1848-as forradalmakat, az osztrák történetírás hosszú ideig vagy teljesen kihagyta, vagy éppen csak érintette. Ausztria legkedveltebb történelmi kézikönyve, Walter Kleindel *Daten zur Geschichte und Kultur* [Adatok a történelemhez és a kultúrához] című műve az ausztriai forradalmat 24 sorban foglalja össze.

„Ausztria belpolitikája 1815 után tulajdonképpen Metternich túlzott konzervativizmusától szenvedett. A merev ‘metternichi rendszer’ kényszerűen vezetett olyan állapotokhoz, amelyek joggal nevezhetők elnyomásnak. A parasztek és munkások egyre súlyosabbá váló társadalmi és gazdasági helyzetéhez társult a polgárság és a szellemi korlátokat egyre kevésbé tűrő ‘értelmiség’ elégedetlensége. A voltaképpen ‘polgári forradalom’ nem akarta a Habsburg-ház trónfosztását, sem pedig a Monarchia megdöntését (mint Franciaországban vagy a Korona nem német nyelvű országaiban), hanem az abszolutizmust kívánta megszüntetni. A cél a személyes szabadság és a demokratikus alkotmány kivívása volt. Maga Karl Marx – aki 1848-ban többször is megfordult Bécsben – jelentette ki, hogy az itteni eseményeknek semmi közük az általa elképzelt ‘szociális forradalomhoz’. A bécsi forradalom a diákság, az Alsó-Ausztriai Iparegyesület, a Jogi-politikai Olvasóegylet, valamint a könyvkereskedők, nyomdászok, betűszedők forradalma volt. A forradalom idején nem volt szoros kapcsolat Bécs és a vidék között. Az októberi felkelés idején Bécs csak Stájerországból kapott némi erősítést. Felső-Ausztriában, Stájerországban és Tirolban egyébként csak a tartományi gyűlések élénksége volt tapasztalható. A problémát az új községi törvények megalkotása és a telki terhek megváltása jelentette. A csúcspont és a vég a bécsi októberi forradalom volt, ez követelte egyébként a legtöbb áldozatot (a harcokban mintegy kétezer ember esett el). A polgári liberális körök és a parasztek egyre inkább elfordultak a forradalomtól, az idegen elemek forradalmi radikalizmusától. A forradalom egyik eredménye az úgynevezett jobbágyfelszabadítás. Kudlich sziléziai képviselőnek a birtokok tehermentesítése (a jobbágyosság megszüntetése) révén sikerült kivívnia a parasztek gazdasági felszabadítását. A paraszt földjének szabad birtokosává vált. Ugyanakkor a forradalom az alkotmány megváltoztatásának útját is egyengette, ami a neoabszolutizmus periódusa után 1867-ben következett be.” (239.)

Bécsi könyvtáramban hiába kerestem az 1848-as forradalomról szóló osztrák könyvet. Végül megtaláltam Niederhauser Emil könyvének németnyelvű kiadását, az *1848 – Sturm im Habsburgerreich* [1848 – Forrongás a Habsburg Birodalomban] című munkát. Az osztrák történelem elégedetlen lázadóinak, az úgynevezett „forradalmi radikális idegen elemek”-nek a szerepét szívesen testáljuk mind a mai napig másokra, s előszeretettel a magyarokra.

Anekdóták

A népszerűsítő tudományos művek magyarságképe a történelmi tárgyú irodalomban is megtalálható. Elisabeth Tamussion 1998-ban Grazban megjelent *Maria von Ungarn* című életrajzi regényében az 1521-es török fenyegetés kapcsán fantáziál a magyar nemesek magatartásáról.

„Andrea de Burgo kíséretében megjelent az adonyi táborban, hogy meglátogassa a királyt és a csapatokat. Magabiztosan ülte meg tüzes lovát, amitől a magyarok természetesen beelkesedtek. Éljenek, trombiták harsogtak, életüket és vérüket ajánlották a királynénak, vitam et sanguinem. Ám a lelkesedés, mint már annyiszor, most is hamar lelohadt. Mikor híre jött, hogy a török csapatok visszavonultak, mindenki megkönnyebbült, az ország ‘megmentődött’ – de meddig? A katonai tábort nemzetgyűléssé szervezték át, hogy végre meghozzák az ország védelméhez elengedhetetlen intézkedéseket. Ám a jó szándéknál most sem jutottak tovább”.

Ilyen ellenféllel szemben Mohácsnál persze nem volt nehéz dolga a töröknek. A magyar történelemnek ebben a verziójában Lajos hősiesen hal meg, Szapolyai „érzékelen pragmatikus”, s a magyarok ismételten csak úgy jelennek meg, mint azok a bizonyos jóindulatú, forrófejű „tiszes nyalka legények”, akiket Lehár operettjeiből oly jól ismerünk.

Régi családi fényképek új keretben

Az osztrák történettudomány Ausztria és Magyarország közös történelméről alkotott képét még mindig egy 19. században kialakult, s azóta domináns interpretációs vonulat jellemzi. Josef Redlich *Das österreichische Staats- und Reichsproblem. Geschichtliche Darstellung der inneren Politik der habsburgischen Monarchie von 1848 bis zum Untergang des Reiches 1918* [Az osztrák álla-

mi- és birodalmi probléma. A Habsburg Birodalom belpolitikájának történeti ábrázolása 1848-tól a birodalom 1918-as összeomlásáig. Lipcse, 1920–1925] című főművének történetiszemléletében a 19. századi német liberális pozíciók tükröződnek. A második világháború után az Ausztriából elüldözött amerikai történész, Robert A. Kann munkái révén számos posztulátuma vált az osztrák történetírás részévé. Főként a nemzetiségi kérdés tárgyalásánál és az osztrák-magyar kiegyezés témakörénél egyértelmű ez. Az osztrák történeti kutatás alapműve Robert A. Kann könyvének osztrák kiadása, a *Das Nationalitätenproblem der Habsburgermonarchie. Geschichte und Ideengehalt der nationalen Bestrebungen vom Vormärz bis zur Auflösung des Reiches im Jahre 1918* [A Habsburg Monarchia nemzetiségi problémája. A nemzeti mozgalmak története és eszmeisége a „Vormärz”-től a birodalom 1918-as felszámolásáig. Graz, 1964] lett.

A Monarchia történetéről az elmúlt években megjelent két alapvető mű kapcsán szeretném röviden illusztrálni, hogy a kései 19. század értékelései miként tartják magukat makacsul még ma is.

Manfred Rauchensteiner *Der Tod des Doppeladlers, Österreich-Ungarn und der Erste Weltkrieg* [A kétféjű sas halála, az Osztrák-Magyar Monarchia és az első világháború] című művének ítéletei teljes mértékben ausztrocentrikusak. Az első világháborút részletesen tárgyaló könyvben az események politikai hátterét vizsgáló ítéletek messze elmaradnak a hadtörténeti értékelésektől. Már Károlyi Mihály kormányát „radikálisok és pacifisták” (619.) gyülekezetének ítélni is megkérdőjelezhető dolog, ám egy könyvet írni a Monarchia összeomlásáról úgy, hogy a szerző a téma egyik legfontosabb, ha nem a fő művét, nevezetesen Jászi Oszkár *The Dissolution of The Habsburg Monarchy* [A Habsburg-Monarchia felbomlása] című könyvét még csak meg sem említi, nos, ez már kissé megdöbbentőnek tűnik. Avagy Ausztria-Magyarország talán mégis azért vesztette el az első világháborút, mert Linder Béla magyar hadügyminiszter a fronton lévő összes magyarnak megparancsolta, hogy tegye le a fegyvert (619.)? Egyáltalán, kiadhatott-e egy ilyen parancsot? Nem a szakszerűtlen történelmi kutatást, nem a források gondatlan felhasználását illeti a kritika, hanem a források és a feldolgozások interpretációs mintájának olyan kritikátlan átvételét, amely gyakran már veszélyesen megközelíti a tudományos-ismeretterjesztő történelmi munkák sekélyességét.

E hagyományos magyarságképek mindmáig meghatározzák, hogy az osztrákok – minden történelmi ismereten túl – miként látják a magyar nemzetet, a magyar államot, a magyar népet. Egy új tízkötetes Ausztria-történet részeként jelent meg 1997-ben Helmut Rumpler *Eine Chance für Mitteleuropa. Bürgerliche Emanzipation und Staatsverfall in der Habsburgermonarchie* [Esély Közép-Európának. Polgári emancipáció és az állam szét-hullása a Habsburg Monarchiában] című, a 19. század történelmét tárgyaló műve. A magyar irodalom kimerítő recepciója ellenére néhány kulcsfontosságú esemény – mint mondjuk az 1848-as forradalom – ábrázolása itt is a jól ismert módon történik. A *Magyar állam és magyar nacionalizmus* című fejezet elején, a 169. oldalon a következő velős megállapítást olvashatjuk: „Magyarország nem volt állam, s kevés esélye volt, hogy azzá váljon. A történelem folyamán a magyarok kisebbségbe kerültek a többi nemzetiséggel szemben”. Miután ez az alapvető tény, és az oka is egyaránt tisztázódott, az olvasó számára könnyebbé válik a később következő számos furcsaság elfogadása. A 296. oldalon megtudhatjuk, hogy az 1848-as forradalom tulajdonképpen nem az volt, amit mi közönségesen forradalom alatt értünk. „A magyarok forradalma nemesi forradalom volt. Ez jelentette a nagyságát, de egyben a korlátait is. A szinte egyáltalán nem létező nemzeti polgárság helyett az országgyűlési nemesség cselekedett.” 1848 őszének eseményeit és a magyarországi helyzetet a szerző a következőképpen vázolja:

„Batthyány azonban visszavonult a politizálástól. Széchenyi megőrült, egy bécsi ideggondozóba szállították. Esterházy nyíltan a bécsi udvar oldalára állt. Eötvös külföldre ment. Kossuth ekkor mindent egy lapra téve megparancsolta a magyar hadseregnek, hogy – az októberi felkelést támogatandó – vonuljon Bécs ellen, s itt is vezesse győzelemre a Magyarországon már biztosan győztesnek hitt forradalmat. Bécstől keletre, Schwechatnál Jellasics visszaverte a magyar csapatokat, s a császári hadsereg főparancsnoka (...) 1848. október 31-én elfoglalta Bécset. Ezzel Ausztriában véget ért a forradalom.” (303–304.)

Helmut Rumpler semmiképpen sem az osztrák álláspont rövidlátó védelmezője. Ő az egyik legalaposabb osztrák történész, aki a történelmi események értékelésénél sem tesz lakatot a szájára. Az „aradi vérbíróságot” a 318. oldalon „brutálisnak” nevezi, Haynau szerinte „hóhér”, a Batthyány elleni halálos ítélet pedig „a vak bosszúszomj kifejeződése”. Mégis megmarad a hagyományos interpretációs mintánál, amikor a magyar politikusokat

két csoportba, a „pragmatikusok” – ők nem akartak kiválni a Monarchiából – és a „demagógok” csoportjába teszi. Hogy az utóbbiakat mi vakítja, azt Zichy Mihály egyik képéhez fűzött kommentárjából tudjuk meg (519.): „A nagy mítosz: a magyar nemzet”.

Fordította: Mesés Péter

GERHARD BAUMGARTNER
Distant Relatives – On the Austrian Point of View
on Hungarian History

According to Gerhard Baumgartner, Hungarian history does not have a central position in the scope of attention of the Austrian historians. There are only a few books on Hungarian history, and even these books focus primarily on the era of the Austrian-Hungarian Monarchy. He claims that the view of the Austrian historians on the role of Hungary in history shows little difference to that on the role of Austria. They judge the events primarily from the point of view of the Austrian-Hungarian Monarchy.

The author notes that in the 20th century no Austrian author wrote a book on Hungarian history. In the books published in Austria the studies on Hungary are usually written by Hungarian authors.

BIBLIOGRÁFIA

- Baumgartner, Gerhard (szerk.): Im Osten nichts Neues? [Keleten a helyzet változatlan?]. In *Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften*, 1999, 2.
- Bogyai, Thomas von: *Grundzüge der Geschichte Ungarns* [A magyar történelem alapvonalai]. Darmstadt, 1977.
- Bruckmüller, Ernst; Döcker, Ulrike; Steckl, Hannes és Urbanitsch, Peter (szerk.): *Bürgertum in der Habsburgermonarchie* [Polgárosodás a Habsburg-Monarchiában]. Wien, 1990.
- Burgenländisches Landesarchiv (szerk.): *Die Fürsten Esterhazy* [Az Esterházy hercegek]. Eisenstadt, 1995.
- Burgenländisches Landesarchiv (szerk.): *Reitervölker aus dem Osten. Hunnen und Awaren* [Keleti lovasnépek – hunok és avarok]. Eisenstadt, 1996.

- Csuday, Eugen: *Die Geschichte der Ungarn* [A magyarok története], 2.k. Wien, 1900.
- Delapina, Franz; Hofbauer, Hannes; Komlósy Andrea; Melinz, Gerhard és Zimmerman, Susan: Ungarn: Die Reform frißt ihre Kinder [Magyarország: A reform megeszi a gyermekeit]. In *Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften*, 1991, 1, 109–112.
- Diószegi István: *Die Außenpolitik der österreichisch-ungarischen Monarchie 1871–1877* [Az Osztrák-Magyar Monarchia külpolitikája 1871–1877]. Wien, 1985.
- Fischer, Holger: *Eine kleine Geschichte Ungarns* [Kis Magyarország-történelem]. Frankfurt am Main, 1999.
- Fodor István: Die Abstammung der Ungarn und Landnahme [A magyarok származása és a honfoglalás]. In Triber, Ladislaus (szerk.): *Die Obere Wart* [A Felső-Őrvidék]. Oberwart, 1977, 101–116.
- Gonda Imre és Niederhauser Emil: *Die Habsburger* [A Habsburgok]. Wien, 1978.
- Gottas, Friedrich: *Ungarn im Zeitalter des Hochliberalismus. Studien zur Tisza Ára 1875–1890* [Magyarország a liberalizmus fénykorában. Tanulmányok a Tiszáról 1875–1890]. Wien, 1976.
- Hanák Péter: *Ungarn in der Donaumonarchie. Probleme der bürgerlichen Umgestaltung eines Vielvölkerstaates* [Magyarország és a dunai monarchia. Egy soknemzetiségű állam polgári átalakulásának problémái]. Wien, 1984.
- Haslinger, Peter: *Der ungarische Revisionismus und das Burgenland 1922–1932* [A magyar revizionizmus és Burgenland 1922–1923]. Wien, 1994.
- Hobsbawm, Eric: *Nations and Nationalism since 1780*. Cambridge, 1990.
- Horvath, Traude und Müllner, Eva (szerk.): *Hart an der Grenze. Burgenland und Westungarn* [Keservesen a határon. Burgenland és Nyugat-Magyarország]. Eisenstadt, 1991.
- Jászi Oszkár: *The Dissolution of the Habsburg Monarchy* [A Habsburg–Monarchia felbomlása]. Chicago, 1929.
- Kleindel, Walter: *Österreich. Daten zur Geschichte und Kultur* [Ausztia. Adatok a történelemhez és a kultúrához]. Wien, 1996.
- Kropf, Rudolf és Meyer, Wolfart (szerk.): *Kleinlandschaft und Türkenkriege. Das südliche Burgenland zur Zeit der Bedrohung durch die Türken im 16. und 17. Jahrhundert* [Kis-táj és a törökkel vívott háború. Dél-Burgenland a 16. és 17. századi török fenyegetés korában]. Eisenstadt, 1983.
- Kupelwieser, Ludwig: *Die Kämpfe Ungarns mit den Osmanen bis zur Schlacht bei Mohacs 1526* [A magyarok harca a törökökkel az 1526-os mohácsi vészig]. Wien, 1898.
- Lendvai, Paul: *Die Ungarn – ein Jahrtausend – Sieger in Niederlagen* [A magyarok – Egy évezred – Győztesek a vereségben]. München, 1999.
- Lendvai, Paul: *Auf schwarzen Listen. Erlebnisse eines Mitteleuropäers* [Feketelistán. Egy közép-európai élményei]. Hamburg, 1996.
- Miksch, Hans: *Der Kampf der Kaiser und Kalifen. Ungarn zwischen Kreuz und Halbmond* [Császárok és kalifák harca – Magyarország a kereszt és a félhold között]. Koblenz, 1990.

- Niederhauser Emil: *1848 – Sturm im Habsburgerreich* [1848 – Forrongás a Habsburg Birodalomban]. Wien.
- Rasky Béla: Verschwörungstheorien [Összeesküvéselemlétek]. In *Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften*, 1991, 3, 106–108.
- Rauchensteiner, Manfred: *Der Tod des Doppeladlers. Österreich-Ungarn und der Erste Weltkrieg* [A kétféjű sas halála, az Osztrák-Magyar Monarchia és az első világháború]. Graz, 1994.
- Reingrabner, Gustav: *Protestanten in Österreich* [Protestánsok Ausztriában]. Wien, 1981.
- Rumpler, Helmut: *Eine Chance für Mitteleuropa. Bürgerliche Emanzipation und Staatsverfall in der Habsburgermonarchie* [Esély Közép-Európának. Polgári emancipáció és az állam széthullása a Habsburg-Monarchiában]. Wien, 1997.
- Scheuch, Manfred: *Historischer Atlas Österreich* [Ausztria történeti atlasza]. Wien, 1994.
- Soós Katalin: Das Burgenland und die Politik der ungarischen Regierungen August 1919 bis Dezember 1921 [Burgenland és a magyar kormányzatok politikája 1919 augusztusa és 1921 decembere között]. In: Horvath, Traude és Müllner, Eva (szerk.): *Hart an der Grenze. Burgenland und Westungarn* [Keszervesen a határon. Burgenland és Nyugat-Magyarország]. Eisenstadt, 1991, 31–44.
- Szűcs Jenő: *Die drei historischen Regionen Europas* [Vázlat Európa három történeti régiójáról]. Frankfurt am Main, 1990.
- Tamussino, Ursula: *Maria von Ungarn. Ein Leben im Dienste der Casa de Austria* [Magyarországi Mária. Egy élet a Casa de Austria szolgálatában]. Graz, 1998.
- Tirnitz József: Die wirtschaftlichen Auswirkungen der Grenzziehung 1921 auf die Stadt Sopron/Ödenburg [Az 1921-es határmódosítás gazdasági következményei Sopron/Ödenburgra]. In Horvath, Traude és Müllner, Eva (szerk.): *Hart an der Grenze. Burgenland und Westungarn*. Eisenstadt, 1991, 45–54.
- Tóth Endre: Geschichte der Oberen Wart im 1. Jahrtausend [A Felső-Őrvidék története az első évezredben]. In Trieber, Ladislaus (szerk.): *Die Obere Wart* [A Felső-Őrvidék]. Oberwart, 1977, 77–100.
- Trieber, Ladislaus: *Die Obere Wart* [A Felső-Őrvidék]. Oberwart, 1977.
- Wandruszka, Adam és Urbanitsch, Peter (szerk.): *Die Habsburgermonarchie 1848–1918* [A Habsburg-Monarchia 1848–1918], 12 köt. Wien. 1973–1999.

(Összeállította: Gerhard Baumgartner)